

СТАНОВИЩЕ

от Елка Петрова Мирчева, проф. д-р, Институт за български език „Проф. Любомир Андрейчин” - БАН

За дисертационен труд за присъждане на образователната и научна степен *доктор*

Област на висше образование: 2. Хуманитарни науки.

Професионално направление: 2.1. Филология.

Научна специалност: Български език (История на българския език).

Автор: Валентина Георгиева Стефанова.

Тема: *История на определеността в българския език*

Научен ръководител: проф. д.ф.н. Анна-Мария Тотоманова

Валентина Стефанова е възпитаник на СУ „Св. Климент Охридски”. След получената бакалавърска степен по специалността *Българска филология* през 2011 г. завършва и две магистърски програми (*Лингвистика – езикова комуникация и речеви практики* през 2012 г. и *Компютърна лингвистика. Интернет технологии в хуманитаристиката* през 2015 г.). От 2015 г. е асистент в Секцията за компютърна лингвистика към Института за български език „Проф. Любомир Андрейчин“.

През периода 2013-2016 г. Стефанова е редовен докторант към Катедрата по кирилometодиевистика. За научен ръководител е определена проф. д.ф.н. Анна-Мария Тотоманова. Под нейно ръководство се насочва към една от най-характерните особености на нашия език, членната форма, и постоянно актуалната тема за историята на определеността.

Представеният от Катедрата по кирилometодиевистика комплект материали, е в съответствие с изискванията на ЗРАС на Р България, Правилника за неговото приложение и вътрешните правилници на СУ.

Докторантката е приложила Автореферат и 3 броя публикации по темата на дисертационния труд. Посочени са и 5 доклада, в които е изнесла предварителните резултати от своята работа.

Дисертационният труд *История на определеността* обхваща 256 стр. Състои се от *Увод*, четири глави, *Заключение*, *Библиография* и *Приложение – анализ на формите от Троянския дамаскин* (218 стр.).

В *Увода* прегледно са представени основните цели и задачи на разработката. Заявено е желанието трудът да добави нови щрихи към историята на определеността в българския език. Валентина Стефанова споделя разбирането, че членуването в днешния български език е резултат от продължителен процес на граматикализация и си поставя за цел да проследи този процес от гледна точка на функционалната граматика и прагматика, като с конкретни примери покаже как са функционирали задпоставените деиктични морфеми

през различни периоди от историята на българския език. За изпълнението на тази изследователска цел са формулирани редица конкретни задачи. Специален интерес представлява подборът на изворовия материал – две от основните съчинения на Йоан Екзарх, *Богословие* и *Шестоднев*, два търновски ръкописа от предевтимиево време – *Германов сборник* и *Манасиева хроника*. Под наслов *Други ръкописи* са *Борилевият синодик* и три житийни текста, дело на Патриарх Евтимий Търновски, а *Ранните новобългарски паметници* са представени от *Чергедски молитви* и *Троянски дамаскин*. Всички посочени текстове се използват в електронната им версия от диахронния корпус на *Катедрата по кирилометодиевистика* на СУ „Св. Климент Охридски“ histdic.uni-sofia.bg. Намирам избора на източници за сполучлив, достатъчно представителен и покриващ ключови моменти от историята на българския език.

Глава първа от дисертационния труд на Валентина Стефанова представя историята на изследванията в диахронен и синхронен план, както и членната морфема в българските говори. Това е направено чрез критичен преглед на множество трудове, осмислени от докторантката.

Глава втора представя теоретичната основа, върху която е изградена разработката. Това е направено чрез представянето на категорията определеност в съвременния български език, както и на нарочните изследвания по проблема. В. Стефанова се спира на съществуващите мнения за значението на определителния член; на проблема за анафората и деиктичността; на референциалния подход, маркиран най-общо казано от ситуационна и контекстуално обусловена определеност; подробно представя видовете релативност според Г. Сване, които използва по-нататък в своето изследване; спира се и някои концепции, свързани със значението на определителния член извън българската езиковедска традиция. Всичко това оформя платформата, на която стъпва докторантката. Убедена в продължителния процес на граматикализация, през който преминава членуването, Стефанова си поставя за задача да потърси проекция на модела на Сване върху материал, извлечен от различни синхронни срезове от историята на българския език (по-точно от това, което е отразено в български книжни паметници и старобългарски автори от различни периоди – от X до XVII в.).

В *Глава трета* „Употреби на задпоставено показателно местоимение/определителен член в средновековни старобългарски и ранни новобългарски паметници“ е представен конкретният анализ на привлечените в дисертационния труд извори. Всеки от избраните източници е разгледан самостоятелно. Анализираният материал е систематизиран в групи според типа релация и е представен в прегледен табличен вид. Навсякъде са приведени статистически данни. Тъй като тези данни придават количествени показатели на проявите на определеност, ще споделя някои свои съображения по въпроса за структурирането на този раздел.

- Мисля, че *Богословие* и *Шестоднев* могат да се обединят като отделни части под името на своя преводач и съставител Йоан Екзарх. Впечатляваща е честотната разлика в примерите за различна по тип определеност между двете съчинение (26 от *Богословие* срещу 135 от *Шестоднев*). Тук явно, както отбелязва и В. Стефанова, различията трябва да се търсят в тематиката на съчиненията.
- За разлика от това трите житийни текста на Патриарх Евтимий, които по мое мнение трябва да бъдат разгледани заедно и под името на своя автор, показват сходни данни.
- Германовият сборник е разгледан като едно цяло, а той е съставен от 44 текста. Част от тях са свръхархаични, част със сигурност са обвързани с Преслав, предевтимиевото житие на св. Петка е от XIII в., а 4 текста, измежду които и най-ранното писмено свидетелство за търновския превод на Стишния пролог, непосредствено предшестват времето на създаването на кодекса (1358/1359 г.) Убедена съм, че всеки от съставлящите сборниците текстове трябва да бъде разглеждан отделно. Ето някои данни как изглежда по слова Германовият сборник според данни, извлечени от дисертацията на В. Стефанова. На фона на данните от *Богословие* и *Шестоднев* се предполага, че съдържащите се в Германовия сборник 2 слова на Екзарх – за Йоан Богослов и за Преображение – ще покажат сходна картина. Действително, като имаме предвид значително по-малкия обем на хомилиите, 5 определени форми в словото за Йоан Богослов и 7 в словото за Преображение не са малко, а общият брой 12 (от двата текста) срещу 35 (от *Богословие*) поставя въпроса дали причината за броя на определените форми в *Небеса* е богословската тематика. Двете слова на Екзарх са с подчертано богословско съдържание.
- Като цяло разпределението на различни по тип задпоставени показателни местоимения/определителен член между словата в Герм. е твърде неравномерно. Изненадващо на първо място не стоят словата от новата част на кодекса, а Чудото в Хоня със св. арх. Михаил, преведено в Преслав. В малкия по обем текст откриваме 28 (равно на 28.5 %) от общо 98-те определени форми в целия сборник.
- По повод на извънредно любопитната подчертано засилената употреба на задпоставено показателно местоимение -н- в Манасиевата хроника според мен съществува възможност тяхната честа употреба да е свързана с жанра и да е обусловена от споменаване на отдалечени във времето и пространството лица и събития.

Много интересен за мен е разделът от *Глава трета*, който е посветен на Чергедските молитви и Троянския дамаскин. Седмоградските текстове от XVI в. сочат, че заложените тенденции в посока на граматикализация на членуването в говора на изселеното през XIII в. българско население са довели до сходни резултати по свой собствен и независим път.

Очаквано най-много и в завършен стадий явлението членуване е представено в Троянския дамаскин.

Глава четвърта от дисертационния труд е озаглавена „Развитие на именната фраза с определителен член“. В нея са представени изследвания в областта на теорията на граматикализацията и твърде различните схващания за природата на членната форма. Представеният в предходната част на изследването материал е анализиран с оглед на вариативността в позицията на задпоставеното местоимение в анафорична и членна употреба с оглед на постепенния процес на превръщането на показателното местоимение в граматично средство за изразяване на определеност.

Заклучението на труда представя в стройна система основните изводи. Те не са представени като механичен сбор от вече направени заключения, а са осмислени по начин, който надгражда данните от изчерпателно проведеното изследване, обобщава и представя историята на определеността в развитие. За мен именно в тези страници на дисертацията на В. Стефанова проличава най-добре умението на докторантката да излезе от конкретния материал и да добави нови щрихи към историята на определеността в българския език. Смятам, че поставената цел е постигната.

Като имам предвид качествата на рецензирания труд, предлагам на почитаемото жури да присъди на Валентина Георгиева Стефанова образователната и научна степен *доктор*.

08.04.2017 г.

Автор на становище:
(проф. д-р Елка Мирчева)